

УДК 330.163.14 : 504.03

Надія Огородник

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

Nadiia Ohorodnyk

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРИ МОЛОДІ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ENVIRONMENTAL YOUTH CULTURE AS A FACTOR FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розкрито екологічну культуру молоді як чинника забезпечення сталого розвитку та її впливу на економіку і суспільство в цілому.

The article discusses ecological youth culture as a factor in sustainable development and its impact on the economy and society in general.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Протягом усього періоду існування людської цивілізації проблеми культури мали провідне значення, оскільки культура завжди була могутнім фактором соціального та суспільного розвитку, відображала якісну характеристику суспільного життя, уособлювала в собі специфічний спосіб людської життєдіяльності, зафіксований у результатах праці, системі суспільних норм і закладів. Основне в змісті культури – не речі, а людина, суспільство. Усі її види – культура виробництва, культура управління, політична культура, художня культура, культура міжособистісних відносин, екологічна – утворюють єдине ціле форми існування й розвитку людської природи, а отже, суспільства. Культура пронизує всі напрями людської життєдіяльності – від основ матеріального виробництва й елементарних людських потреб до найвеличніших виявів людської творчості. Вона впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності – працю, побут, дозвілля, мислення, практичну діяльність, етику, етикет.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення проблем. Якщо раніше головне призначення культури вбачали у створенні матеріальних і духовних цінностей заради виживання людини та полегшення її життя серед природи, то сучасний статус культури як по відношенню до людини, так і природи, значно виріс. У цьому плані слід назвати актуальні дослідження із визначеної проблематики, які здійснювалися протягом останніх років. Це праці таких учених, як: О. В. Шинкаренка «Природа і

культура» [1], О. М. Бистрової «Світ культури» [2], П. С. Гуревича «Культурологія. Курс лекцій» [6] та інші. У цих та інших роботах автори шукають шляхи гармонізації культури і природи на засадах того, що це не різні явища, а разом вони утворюють єдину біосоціотехногенну систему.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Культура набуває соціального впливу передусім як необхідний аспект діяльності людини в суспільстві. Вона ґрунтується на соціальних засадах і передбачає організацію спільної діяльності людей, а отже, регулювання цієї діяльності певними правилами, нормами, акумульованими в традиціях, знакових і символічних системах тощо.

Культура є одним із базових регуляторів, що визначають соціально-економічний розвиток регіону. Як носій людського капіталу, вона включає в себе здібності людей, що використовуються і реалізуються ними у виробничій діяльності та поза сферою виробництва. Розвиток культури знаходить своє вираження у створенні якісно нових матеріальних і духовних цінностей, які є не просто продуктом виробництва, а насамперед результатом творчої діяльності людей, що володіють специфічними, часом унікальними, неповторними здібностями. У цьому сенсі культура повинна розглядатися як сфера діяльності людей – працівників, що беруть безпосередню участь у виробництві суспільного продукту і національного доходу.

Це означає, що не тільки розвиток економіки створює передумови для піднесення культури, але й економіка певною мірою залежить від культури. З цього випливає, що рівень культури, в основі якого лежать творчі здібності її діячів, робота виконавців, матеріально-речові та фінансові ресурси, якими володіють інститути культури, є опосередкованими факторами виробництва валового внутрішнього продукту і національного доходу. Забезпечуючи виробництво духовних цінностей, культура є чинником розвитку творчих здібностей людей. У силу цього вона відіграє таку ж роль в економіці країни, як і освіта. На основі її розвитку відбуваються активізація людських сил і культурних ресурсів, підвищення кваліфікації виробників матеріальних і духовних благ, удосконалення навичок праці.

Кожна країна прагне включити питання культури в свою політику на всіх рівнях для створення умов, що сприяють сталому розвитку, і в цих рамках проводиться захист і заохочення різноманіття форм культурного самовираження. Наразі зростає розуміння того, що захист і заохочення культурного різноманіття є життєво важливим для прав і свобод людини. Сталого розвитку можна досягти завдяки гармонії та узгодженості між культурним різноманіттям і соціальною справедливістю, екологічною відповідальністю та економічною життєдіяльністю.

Одним з основних напрямів державної політики забезпечення сталого розвитку має стати необхідність формування та розвитку культурного середовища, включаючи традиції історико-культурного минулого, його цінностей. У державі мають бути створені умови для реалізацій основних функцій культури, а саме:

- пізнавальної, спрямованої на пізнання навколишнього світу, самих себе, на формування свого ставлення до інших суспільних систем;
- інформаційної, що сприяє передачі соціального досвіду від покоління до покоління, від епохи до епохи, від однієї країни до іншої. Як свідчить практика, у тому числі вітчизняна, розрив культурних зв'язків між поколіннями призводить до її втрати з усіма негативними наслідками;
- комунікативної, яка допомагає засвоєнню культурної спадщини через безпосереднє та опосередковане спілкування.

У ході реалізації стратегії сталого розвитку з'являться нові форми культури, зокрема екологічна, яка робить акцент на єдності природи і суспільства в глобальному масштабі. Саме вона може стати фундаментом єдиної культури цивілізації, будь-якого типу культури. Майбутня культура суспільства зі стійким розвитком, тобто ноосферна, уберере в себе всю попередню культуру. Наступність тут відіграватиме роль певного інваріанта, що зв'яже сучасну культуру «нестійкого розвитку» та цінності, які будуть формуватися при реалізації стратегії сталого розвитку. Подібні інваріанти, зокрема окремі традиції і культурні універсалиї, уже існують зараз і їх трансляція в майбутнє, перш за все через освіту, буде обумовлюватися їх відповідністю принципам і цілям сталого розвитку.

У структурі сучасної культури доцільно виділити її специфічну форму – екологічну культуру, спрямовану, з одного боку, на звільнення людини від жорсткої природної детермінації, а з іншого – на гармонізацію відносин між суспільством та навколишнім природним середовищем. Екологічна культура – це тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її взаємовідносин із навколишнім середовищем, які сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини.

Екологічна культура – це своєрідне, специфічне сполучення знань та загальнолюдських рис (людяності, гуманності, совісливості, відповідальності, бережливості та ін.), які реалізуються в конкретних історичних та соціально-екологічних умовах буття людини і виявляються у ціннісному ставленні до навколишнього світу, а також збереженні і примноженні доквілля, традицій, звичаїв, обрядів.

Розбудова економіки неможлива без молоді, ставлення до молоді завжди було актуальним для держави і суспільства. Молода людина відповідно до цього несе в собі минуле, сьогодення і майбутнє, є основним носієм культури, особливо екологічної.

Тому поняття екологічної культури молоді має включати такі аспекти:

- загальноосвітні та спеціальні екологічні знання;
- правила техніки безпеки і поведінки в навколишньому середовищі;
- уміння здійснювати оцінку якості виховного екологічного заходу.

Розвиток екологічної культури молоді ґрунтується на засвоєнні системи екологічних знань та практичних умінь, організації новітньої технології екологічного виховання в навчальний і позанавчальний час та

повсякденному житті, екскурсій у природу та ознайомленні з історичними пам'ятками екологічного минулого, які сприяють розширенню світогляду молоді. Система післядипломної освіти передбачає врахування індивідуальної психологічної структури мислення слухача, проявів його активності у процесі засвоєння професійно-наукових знань, ефективного використання інтенсивних освітніх технологій, спрямованих на підвищення професійної майстерності в екологічному вихованні молоді. Технологія екологічного виховання молоді – це цілеспрямований систематичний вплив на неї з метою оволодіння основами екологічних знань, вироблення певних умінь та навичок особистості з урахуванням системи наукових принципів програмування та реалізації процесу навчально-виховної діяльності, використання на практиці найбільш ефективних методів і прийомів для розвитку екологічного мислення.

Однією з основних характеристик сформованості екологічної культури є позитивне ставлення та інтерес особистості до охорони збереження довкілля та екологічної свідомості, бажання вдосконалювати свою екологічну підготовку, задовольняти матеріальні і духовні потреби, займаючись працею в межах свого екологічного регіону. Екологічна спрямованість слухачів закладів післядипломної освіти передбачає розуміння і внутрішнє прийняття цілей і завдань їхньої екологічної діяльності, інтересів, ідеалів, установок, поглядів, переконань, які до неї належать. Усі ці ознаки та компоненти екологічної спрямованості є показниками рівня її розвитку, сформованості у слухачів об'єктивного світогляду, характеризуються стійкістю, домінуванням суспільних чи особистих мотивів, перспективою і є основою становлення екологічної культури особистості.

Шляхи виходу із екологічної кризи вбачаються у формуванні екологічної свідомості суспільства, насамперед через освітньо-виховну систему на ґрунті нової еколого-освітньої моделі. Вирішення цієї проблеми можливе за умови досягнення високого рівня екологічної культури молоді людини.

Вона є засобом самоорганізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища. До функцій екологічної культури можна віднести:

- виховну – формування певних стереотипів поведінки щодо природи як окремих індивідів, так і суспільства в цілому;
- прогностичну – створення можливості передбачення наслідків людської діяльності, результатів перетворення природи;
- регулятивну – управління ставленням суспільства до природи у процесі господарської діяльності [4].

Людина має усвідомити себе як частинку природного космосу і зрозуміти свою творчу роль у підтриманні рівноваги в ньому. Таке усвідомлення формує нову світоглядну парадигму – екоцентричну із системою цінностей, вибудованою в такому порядку: від завдань підтримування природи до соціального розвитку в межах, які забезпечують суспільству можливість успішно вирішувати завдання збереження

природного середовища у стані, придатному для життя. Залучення до екологічної культури та опанування її гуманістичними цінностями сприятиме гармонізації відносин людини з навколишнім середовищем, а також між людьми. Важливим є також набуття людиною властивості екологічного самозабезпечення, завдяки якому істотно змінюються її погляди, система цінностей, ставлення до природи і до себе подібних. У сучасному світі відбувається перехід від доєкологічної до екологічної епохи, і екологічна культура при цьому набуває особливого значення. В умовах кризи екологічна культура вперше в історії людства виконує нову функцію – самозбереження суспільства. Виховання і формування екологічної культури є комплексною соціальною проблемою, розв'язання якої може бути лише системним – на основі залучення фінансових, політико-правових і освітніх чинників. Стан її визначається культурною спадщиною, інформаційними ресурсами, екологічною політикою держави, екологічними інвестиціями, спрямованими на поліпшення навколишнього середовища, екологічної ситуації, збільшення природного капіталу, а також ефективністю діяльності екологічних інститутів суспільства, екологічною освітою та вихованням, моральністю людей. Рівень екологічної культури значною мірою обумовлює екологічну безпеку країни [5], що є стрижнем збалансованого розвитку суспільства.

У рамках здійснення стратегії сталого розвитку основний акцент слід зробити на підвищенні рівня діяльності установ культури, розвитку їх мережі, більш повному охопленні ними широких верств населення, концентрації зусиль з надання допомоги організаціям, відповідальним за збереження об'єктів, уключених до списків всесвітньої культурної і природної спадщини, а також віднесених до особливо цінних об'єктів культурної спадщини України. Одночасно важливо забезпечити більш широку доступність послуг установ культури і мистецтва для дітей та молоді. У перехідний період необхідно здійснити наступні заходи щодо урахуванням специфіки галузей і об'єктів культури:

- модернізацію українських бібліотек для підвищення їх збереження і забезпечення доступності їх фондів усім жителям України, особливо дітям;
- сприяти створенню та розвитку мережі центрів народної творчості, особливо дитячої, й освіти, включаючи дистанційну;
- створити загальноукраїнські системи моніторингу стану і використання пам'яток культури, історії, зберігання предметів музейного фонду та книжкових пам'яток;
- розробити і виконати комплекс робіт з державного протекціонізму щодо розповсюдження вітчизняних творів мистецтва, включаючи культурні та освітні програми в електронних засобах масової інформації;
- активізувати державну політику у сфері захисту авторських прав;
- сприяти формуванню та розвитку системи недержавних інститутів підтримки художньої творчості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Роль екологічної культури молоді для вирішення поставленого завдання може бути більш

значною, ніж правові чи економічні заходи. Для цього перш за все потрібно забезпечити екологізацію навчальних програм у системі середньої та вищої освіти – від факультативів до спеціальних предметів і курсів, ввести предмет екології як світоглядної дисципліни; підтримати систему неформальної екологічної освіти та просвіти на базі охоронюваних природних територій, пам'яток та закладів культури; передбачити необхідні заходи в законі про екологічну освіту та просвітництво; спеціальну екологічну підготовку як обов'язкову професійну вимогу до осіб, відповідальних за прийняття екологічно значущих рішень (у підзаконних актах, що регулюють проходження держслужби); розробити та прийняти стратегію формування екологічної культури. Необхідно, щоб екологічної інформації було більше і вона носила позитивний характер, а для цього слід забезпечити підтримку екологічних ЗМІ та ввести у практику соціальну рекламу щодо бережного ставлення до природи та енергозбереження.

Література

1. Шинкаренко О. В. *Природа і культура. Історія світової культури* / О. В. Шинкаренко. – К., 1994. – 320 с.
2. Быстрова А. Н. *Мир культуры (основы культурологии)* / А. Н. Быстрова. – М.: Изд. Федора Конюхова; Новосибирск: ЮКЭА, 2002 – 712 с.
3. Гуревич П. С. *Культурология: курс лекцій* / П. С. Гуревич. – М.: Проект, 2003. – 336 с.
4. Салтовський О. І. *Основи соціальної екології: навч. посіб. [для студ. вузів]* / О. І. Салтовський. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 382 с.
5. Дулін П. Г. *Культура екологічна. Екологічна енциклопедія: у 3 т / П. Г. Дулін, В. В. Ковалевич.* – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. Т. 2. – 2007. – С. 223.
6. Андрейцев В. І. *Екологічне право* / В. І. Андрейцев. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
7. Бех І. Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб.* / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
8. Білявський Г. О. *Основи екології: підручник [для студ. вищ. навч. закладів]* / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. [3-тє вид.]. – К.: Либідь, 2006. – 408 с.
9. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник* / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.